

שעור אכילת מרור בזמן הזה

בנימין אלטמן

מהפסוק "ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (דברים ח'). לומדת הגמ' (עירובין ד' וכן סוכה ה:) שיעורין דאורייתא.

ומהפס' "ארץ זית שמן ודבש": ארץ שכל שיעוריה זיתים (עירובין ד', ברכות מ"ו). ומפרש רש"י במקום: "אכילת חלב ודם ופיגול וטמא ונבלה ובהמה טמאה ובשר המת להאהיל ומגע נבלות". בכל זה מחייבת התורה באכילת כזית, היינו שכל שיעור אכילה שבתורה הוא כזית, חוץ משיעור אכילה ביוה"כ שהוא ככותבת הגסה (יומא פ"ח, מ"א).

הרא"ש (על הגמ' בפסחים ק"ד.) "אכלה למרור לחצאין יצא" דבר שאין בו שיעור לא שייך בו אכילה לחצאין, ועוד שהגמ' מביאה ששיעורו כדי אכילת פרס משמע שצריך לאכול כזית.

הרא"ש שואל: "מניין שצריך לאכול כזית?" ועונה: "משום שמברך על אכילת מרור, ואולם אין צריך לאכול כזית הירקות הראשונות (כרפס) כי לא מברך עליו". משמע מדבריו ששיעור אכילת כזית תלוי בסגנון הברכה, וסגנון ברכת המרור מעיד על כך שצריך לאכול כזית.

מדייק מכאן השאגת אריה (סימן ק') לכאורה היה לרא"ש לנמק שאכילת כזית בזמן הזה הוא דרבנן (פסחים ק"כ.), וכל מאן דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. אלא משמע דמדאורייתא אין חייב בכזית, רק בכל שהוא, ורק מכח סגנון הברכה שתקנו רבנן על אכילת מרור, חייבו רבנן אכילת כזית מרור בליל הסדר. עוד לפי דעת הרא"ש צריך לומר שמה שנאמר בתורה "על מצות ומרורים יאכלוהו" (שמות י"ב, ח'), מדובר על אכילת קרבן פסח בלבד, ולא על אכילת מצה ומרור. הנ"מ לענין הזה – לענין הדין, שלא מברכים על אכילת כורך. אם כן לא יצטרך שם כזית מרור (עיין לקמן).

מקשה שם השאגת אריה, לפי זה מאיפה אנו יודעים שבמצה צריך לאכול כזית? אם תרצה לומר מהפסוק "בערב תאכלו מצות" (שמות י"ב) הרי כבר לומדים מהיתור של הפס' הזה שיש חיוב אכילת מצה בזמן הזה מהתורה ואם הפס' נחוץ ללמד על דין אכילת מצה א"כ אינו מיותר (פסחים צ'), אלא, ודאי למדו כזית מצה מהמילה "יאכלוהו" שמתייחסת גם למצה, ואם לומדים משם על מצה והוקשו מצה ומרור לפסח באותו פס' מכאן שחיוב אכילת מרור מדאורייתא כזית. וכן מצאנו שהוקשו מצה ומרור לחייב נשים במרור. ולכן מסתבר שכמו שמצה מדאורייתא בכזית אז גם מרור בכזית מדאורייתא בזמן המקדש.

עוד קושיא, הגמ' (פסחים ק"ד:) אומרת שהדין פשוט הוא שכאשר יש שאר ירקות יברך בורא פרי האדמה ויאכל "כרפס" ואח"כ יברך על אכילת מרור ויאכל. אבל מה יעשה אם יש לו רק חסה? רב הונא אומר: מברך קודם על המרור בורא פרי האדמה ואוכל, ולבסוף מברך על אכילת מרור ואוכל.

שואל רב חסדא: לאחר שכבר אכל חסה לכרפס, אז הוא יברך על אכילת מרור והרי כבר אכל, אז איך יברך? מתרץ רב חסדא שבהתחלה מברך בורא פרי האדמה וגם על אכילת מרור ואוכל חסה לכרפס, ולבסוף אוכל החסה ללא ברכה לשם מצוות מרור. לכאורה, מהי בעיית הגמ'? יאכל כרפס פחות מכזית ואח"כ יאכל כזית מרור ויברך על

אכילת מרור. מזה שהגמי לא מתרצת כך, לכאורה משמע מכאן שגם מרור וגם שאר ירקות לא צריכים כזית מדינא. ומה שצריך כזית ממרור, זה רק מכח סגנון הברכה – "על אכילת מרור". לכאורה משמע מכאן ראייה לרא"ש, שחיוב אכילת כזית מרור נובע מכח הברכה. מתוך שאגת אריה ע"פ גמרא ביומא (ע"ד): לעניין איסורים, ישנה מחלוקת בין ר' יוחנן לבין ריש לקיש האם חצי שיעור אסור מהתורה או מותר מהתורה, מ"ד אסור מן התורה ואמר משום חזי לאצטרופיה. נחלקו האחרונים בענין המהות של חזי לאצטרופיה. הרש"ש אומר "עשתה התורה סייג לדברי תורה", פירוש: בתורה איכא האיסור לאכול רק כזית ומכל מקום עשתה התורה סייג כדי שלא יגיע לידי איסור תורה ואסרה גם חצי שיעור. מולו אומרים האחרונים שכל חלק וחלק בשיעור הינו איסור, וזה מוכח מזה, שכל חלק מצטרף לכזית, א"כ העובדה דחזיה לאצטרופיה זהו סימן שכל חלק גם איסור בפני עצמו. מחדש השאגת אריה שאותו חידוש לגבי איסורים ישנו גם לגבי מצוות, היינו שכל חלק מהמצווה ואפילו פחות משיעור האכילה הוא חלק מהמצווה עצמה דהיינו הוא המצווה. הוא הבין כמובן שחזיה לאצטרופיה פירושו חיוב בפני עצמו על כל חלק וחלק. ע"פ זה נדחית ראיית הרא"ש מהגמי דעיקר מצוות מרור בפחות מכזית, אלא דאף אם נאמר שעיקרו בכזית מכל מקום כל חלקיק הווי חלק מן המצווה, לכן אין זה מן הראוי לאכול אפילו קצת חסה לכרפס קודם שברך על אכילת מרור.

הגר"ח (סטנסיל על הש"ס) מתוך דברי הרא"ש: הרמב"ם בספר המצוות לא מנה אכילת מרור כמצווה בפני עצמה וכן בספר היד החזקה וזו לשון הרמב"ם בספר המצוות מצווה נ"ו: "היא שציונו לאכול כבש הפסח בליל חמישה עשר בניסן בתנאיו הנזכרים, והוא שיהיה צלי ושיאכל בבית אחד ושיאכל עם מצות ומרורים, והוא אמרו "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו". ואולי יקשה עלי המקשה ויאמר למה תמנה אכילת פסח ומרור מצווה אחת ולא תמנה אותן שלוש מצוות? אשיבנו, אמנם היות אכילת מצה מצווה בפני עצמה הוא אמת... וכן אכילת בשר הפסח מצווה בפני עצמה... אבל המרור נגרר לאכילת הפסח ואינו נמנה מצווה בפני עצמה, וראייה לדבר שבשר הפסח יאכל לקיים המצווה הן שהזדמן המרור או לא הזדמן, והמרור לא יאכל כי עם בשר הפסח כאמרו על מרורים יאכלוהו, אבל (האוכל) מרור מבלי בשר (הפסח) לא עשה כלום. ולא נאמר כבר קיים מצווה אחת."

רואים שהרמב"ם לא מזכיר המצווה של אכילת מרור כמצווה מיוחדת בפני עצמה. מכאן, שישנם שתי הלכות מכח שני פס': א) בענין אכילת מצה כחלק מקרבן אכילת פסח ובזה גם מרור מצטרף שנאמר: "על מצות ומרורים יאכלוהו", מכאן שהפסח בלבד צריך אכילת כזית, והמרור והמצה אינם חייבים בכזית, ועניין "יאכלוהו" מתייחס לפסח בלבד. ב) מצוות אכילת מצה היא בפני עצמה שנלמדת מהפסי "בערב תאכלו מצות".

נמצאנו למדים מכאן שלא הוקש מרור למצה רק לעניין מצה של פסח, ובמצה של פסח אין דין אכילה בכזית, שאכילה שם נאמרה רק לגבי קרבן פסח.

הגר"י אומר (חידושים חלק ה') שיש מקום להקשות על הבנת הגר"ח ברמב"ם, מגמי מפורשת (פסחים ק"כ). לדעת רב אחא בר יעקב: מצה ומרור בזמן הזה מדרבנן. הוא סובר שבפסוק "בערב תאכלו מצות" מדובר לגבי טמא, או שהיה בדרך רחוקה שאסורים הם באכילת הפסח בזמן המקדש, והיינו סוברים שגם באכילת מצה ומרור אסור, לכן בא הפסי "בערב תאכלו מצות" לחייבם לאכול גם בלי הפסח, מצה ומרור. רואים מכאן שהיקש

המרור למצה בפני עצמה נלמד מהפסוק "בערב תאכלו מצות", שכמו שהמצה היא מצווה עצמאית כך גם המרור. גם לדעת רבא הסובר שמצה בזמן הזה דאוריתא ומרור מדרבנן, מי שלא אוכל פסח בזמן המקדש מחוייב במצה ומרור מפסי אחר, אי"כ רואים לפי פשט הגמ' שמרור הוא מצווה בפני עצמה.

עוד קשה לרמב"ם, ומסייע לרש"י מהמכילתא: "צלי אש ומצות... ומנין אתה אומר שאם אין להן מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח? ת"ל יאכלוהו, אין לי אלא בזמן שאין להן מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח יכול כך אם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור? הרי אתה דן הואיל והפסח מצוות עשה ומצה ומרור מצוות עשה הא למדת שאם אין להן מצה ומרור יוצאים ידי חובתן בפסח, כך אם אין להן פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור".

והנה רואים אנו שיוצאים במצה ומרור גם ללא פסח, מכאן שמצה ומרור הינם מצווה בפני עצמה, אי"כ לכאורה קשה שכן מכאן למדים שהרמב"ם לכאורה נגד מכילתא ואומר שמרור אינו מצווה בפני עצמה כאמור.

ואמנם לא קשה על הרמב"ם כל עיקר, שהרי הרמב"ם עצמו מביא את המכילתא בפירוש המשניות וגרס המכילתא (דף נ"ו). להיפך, שאינו יוצא במצה ומרור לחוד. וזו לשון הרמב"ם שגרס המכילתא: "צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו", יכול שאם אין להם מצה ומרור שיוצאין ידי חובתן בפסח אף אם אין להן פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור? ת"ל יאכלוהו". ומביא הרמב"ם ראיה לדבריו בספר המצוות (מצוה נ"ו) ואומר אם בזמן המקדש שאין קרבן פסח, חייב במרור מדאוריתא אז בזמן הזה היה צריך להשאיר חיוב מרור מדאוריתא, מכאן שהרמב"ם סבר שגם בזמן המקדש אין חיוב מרור לחוד מדאוריתא.

לגבי השאלה הראשונה על הרמב"ם מהגמ', הביא הגרי"ז תשובתו וכתב לדחוק, שמה שכתוב שחייב לאכול מצה ומרור העיקר המצה, שהוא מדאוריתא ומה שהזכיר המרור זהו אגב גררא, דהיא אינה אלא מדרבנן בזמן המקדש שאינו אוכל קרבן פסח. אי"כ נמצאו למדים מחלוקת בין רש"י לבין הרא"ש והרמב"ם.

לפי הרא"ש והרמב"ם אין חיוב עצמי של מרור בזמן הבית. ולפי רש"י חיוב זה קיים. ברור שלכל הדעות צריך לאכול בזמן הזה כזית מרור, לרא"ש ולרמב"ם מצד סגנון הברכה, ולרש"י שתקנו רבנן כעין דאוריתא. השאגת אריה כאמור סובר כרש"י וטען שתהיה נ"מ בכורך, אם צריך כזית או לא וזה מבואר היטב. ואם "יאכלוהו" הולך גם על המרור, אי"כ בכורך יש כזית מרור ואם "יאכלוהו" רק על הפסח אי"כ בכורך לא צריכים כזית מצה או מרור רק כזית פסח.

השאגת אריה סובר, שלהלכה צריך כזית, אולם הן הגר"ח והגרי"ז בשיטות הרמב"ם והרא"ש יסברו שלא צריך כזית בכורך. אולם לפי רש"י כאמור יצטרכו כזית בכורך. עיין בקונטרס אחרון על השאגת אריה שהרא"ש נתיישב אף לדברי רש"י אבל אחרי שהגר"ח גילה לנו את הרמב"ם אין צורך לדחוק דברי הרא"ש.

**לע"נ דודתי מרת אסתר רחמן ע"ה
ובעלה ר' שמחה בונם הלוי רחמן ז"ל.**

